Militærkuppet i Egypt 3. juli 2013 innledet den blodigste perioden i egyptisk samtidshistorie, og stilte en allerede splittet islamistisk bevegelse overfor skjebnetunge valg mellom ulike måter å reagere på. Denne artikkelen utforsker hvordan kuppet har påvirket egyptisk islamisme.

Tilpasning, eller kamp for demokratiet?

EGYPTISK ISLAMISME ETTER SISIS KUPP

Av Bjørn Olav Utvik, Senter for islam- og midtøstenstudier, Universitet i Oslo.

DETTE ER ET VIKTIG SPØRSMÅL, SIDEN LITE TYDER på at islamismen er på vei ut av egyptisk politikk. Til tross for den voldsomme undertrykkelsen islamistene er utsatt for, leder de fortsatt an i protestaksjoner landet rundt. Meningsmålinger utført av institusjoner som Pew Research Center og Washington Institute for Near East Policy har også vist en fortsatt stor oppslutning om Det muslimske brorskap.¹

I den omfangsrike islamismelitteraturen diskuteres hyppig en dikotomi mellom moderasjon og radikalisering, og i hvilken av disse retningene islamistene påvirkes gjennom henholdsvis inkludering i, og eksklusjon fra, politisk deltakelse. Moderasjon har vært definert ulikt. Noen bestemmer begrepet som en generell dreining mot mer liberale oppfatninger, som «movement from a relatively closed and rigid worldview to one more open and tolerant of alternative perspectives».² Det er ellers vanlig å legge vekt på hvilke metoder islamistene vil bruke. Gudrun Krämer har

definert moderat islamisme som «those Islamic groups and activists who formally declare their respect for, and commitment to, pluralism and the democratic principle and renounce the use of violence in achieving their objectives».

Men denne dikotomien kaster ikke i særlig grad lys over islamistenes politiske rolle i den pågående kampen om demokratisering i Midtøsten. Det er to grunner til dette og de henger sammen med de to elementene i definisjonen av moderasjon. For det første er det ingen nødvendig sammenheng mellom generelt liberale standpunkter og viljen til å underkaste seg et system der flertallet bestemmer gjennom valg. Dette har blitt demonstrert med all tydelighet i Egypt gjennom selverklært liberale og venstreorienterte gruppers opptreden, der mange av disse gruppene har gitt sin støtte til det nye militærstyret etter 3. juli 2013.⁴ For det andre er det heller ingen automatisk sammenheng mellom ikkevold og demokratisk

sinnelag. Å passivt tilpasse seg styret til den som til enhver tid kontrollerer den sterkeste voldsmakta, er ikke nødvendigvis uttrykk for et sterkt engasjement for demokratiet. Og særlig der hvor demokratiske institusjoner har blitt avskaffet ved vold, er det vanskelig prinsipielt å argumentere for at et forsøk på å gjeninnføre dem ved motvold i seg selv er udemokratisk. Hvorvidt slik vold er tilrådelig eller formålstjenlig er et annet spørsmål.

Verken allment liberale synspunkter eller ikkevoldelige metoder, og heller ikke deres motsats, forteller altså i seg selv noe om graden av demokratisk innstilling. Denne artikkelen retter derfor fokus direkte mot dette, og stiller spørsmålet: Har kuppet styrket eller svekket islamistenes tilslutning til demokratiet som styreform?

Under det nåværende styret i Egypt er det vanskelig å gjøre omfattende undersøkelser blant opposisjonelle islamister, og deres tilgang til trykte medier er svært begrenset. Informasjonen denne artikkelen bygger på er i stor grad hentet fra ikke-islamistiske internettbaserte nyhetsmedier, samt fra islamistenes egne nettsteder som kilde for deres synspunkter.

Demokrati? Islamisme?

Det finnes mange konkurrerende definisjoner av demokrati, og det som typisk varierer er i hvilken grad man ikke bare tar sikte på å si hva demokrati betyr, men trekker bredere inn faktorer som kjennetegner et velfungerende liberalt demokrati. Likevel finner vi som en dominerende oppfatning at (representativt) demokrati i sin kjerne innebærer (a) at de reelle utøverne av makt er valgt av folket, (b) at stemmerett og valgbarhet er allmenn og (c) at valgene er frie og rettferdige. Dette siste forutsetter også en minimumsgrad av politisk frihet, til å organisere seg og uttrykke seg.⁵

Ikke minst i en fase der et autoritært regime er styrtet eller i krise og veien framover skal stakes ut, stilles spørsmålet om tilslutning til disse prinsippene på spissen. I våre analyser av hendelsene under og etter den arabiske våren er det nødvendig å se forbi ideologiske merkelapper og vurdere ulike partiers, strømningers og personers konkrete stillingtagen ved avgjørende korsveier for å kunne vurdere deres rolle i forhold til striden rundt framtidig styreform. Det har vært bred enighet om at valgene som fant sted i Egypt i 2011 og 2012 tilfredsstilte kriterium (b) og (c). Militærkuppet satte imidlertid følgende spørsmål på spissen: i hvilken grad har folkets valgte representanter rett til å utøve makt? Finnes det statsorganer som legitimt er overordnet folkets valgte representanter?

Hva er så islamisme? Her bruker jeg definisjonen jeg la fram i boka *Islamismen*: «en ideologisk retning som framhever at religionen islam ikke bare berører den enkeltes trosforhold, men inneholder gudegitte retningslinjer som bør styre også samfunnsmessige, juridiske og politiske forhold i muslimske samfunn».⁶ Nå hører det med i bildet at den egyptiske grunnloven siden 1981, inkludert grunnlovene fra 2012 og 2014, har en paragraf 2 som sier at «prinsippene i den islamske sharia er den viktigste kilden til lovgivning».⁷ Alle de viktigste partiene har sluttet seg til dette. Likevel er det knapt noen tvil lokalt i Egypt om hvilke partier som oppfattes som islamistiske og hvilke som oppfattes som sekulære, noe som i denne sammenheng nærmest bare betyr at de ikke tilhører den islamistiske bevegelsen.

Alt er en overgang, sa reven, han ble flådd

Egyptys første frie valg til parlament siden 1950 fant sted i perioden november 2011 til februar 2012. Islamister ble helt dominerende i den nye nasjonalforsamlingen. Men allerede våren 2012

BJØRN OLAV UTVIK

ble det klart at «den dype staten» ikke var innstilt på å overlate reell makt til nye folkevalgte organer. Det styrende militærrådet (SCAF) avviste tvert å utnevne en regjering basert på flertallet i det nyvalgte parlamentet, og i juni 2012 ble parlamentet like godt oppløst.⁸

Like etter ble Muhammad Mursi fra Det muslimske brorskap valgt til president. Men Mursis presidenttid, og især våren 2013, ble preget av en økende samstemthet mellom den sekulære opposisjonen og «den dype staten» representert ved militæret, sikkerhetsstyrkene under innenriksdepartementet og rettsvesenet. Med brei støtte fra begge disse aktørene startet en gruppe ungdommer bevegelsen Tamarrud (*Opprør*) og lanserte en underskriftskampanje der folk erklærte at de trakk sin tillit til Mursi tilbake og krevde nyvalg.⁹ 30. juni 2013 ble det mobilisert til kjempedemonstrasjoner for dette kravet, og 3. juli satte hærsjefen presidenten til side.¹⁰

Da hærsjefen tok makten la han vekt på å framstille det hele som en korrigerende revolusjonen. Brorskapet hadde misbrukt sitt mandat; nå skulle prosessen mot et representativt demokrati nystartes på et sunnere grunnlag. Et veikart ble presentert: en ny grunnlov skulle lages, denne gang av en mindre forsamling oppnevnt av myndighetene, fulgt av parlaments- og presidentvalg.¹¹ Lederen for grunnlovsdomstolen, Adli Mansur, ble innsatt som president, og en regjering ledet av økonomen Hazim al-Biblawi fra al-Hizb al-Misri al-Dimuqrati al-Ijtima'i (*Det egyptiske sosialdemokratiske parti*) ble utnevnt, der også flere andre representanter for de ikke-islamistiske partiene fikk plass.¹²

Men det ble raskt klart at det nye regimet var langt mindre liberalt enn SCAFs styre i tida etter revolusjonen, og mer brutalt enn Mubaraks styre noen gang hadde vært. Den

reelle makta lå hos generalene med Sisi i spissen. Det ble ikke gitt rom for kritikk. Brorskapet og dets allierte samlet store demonstrasjoner mot kuppet i ukene og månedene som fulgte. Disse ble brutalt slått ned med mange døde og sårede. Det toppet seg 14. august da politi og sikkerhetsstyrker drepte rundt tusen demonstranter i Kairo da de oppløste protestleirene på Rabi'a-plassen og Nahda-plassen.¹³ Samtidig ble aviser og tv-stasjoner stengt. Kuppet og brutaliteten mot demonstrasjonene skapte et voldsomt raseri. I perioden som fulgte fant det, i tillegg til fortsatte demonstrasjoner, sted voldelige aksjoner mot politistasjoner. Umiddelbart etter massakrene 14. august kom det en bølge av brannstiftelser

~
*En massiv propagandaoffensiv ble satt
i gang der motstand mot kuppet ble
stemplet som terrorisme.*
~

mot kristne kirker.¹⁴ Sisi og hans folk la straks skylden på Brorskapet og omdefinerte, etter mønster av George W. Bush, den politiske kampen i landet til en myndighetenes «krig mot terrorismen». En massiv propagandaoffensiv ble satt i gang gjennom statlige og kuppvennlige private medier der motstand mot kuppet ble stemplet som terrorisme.¹⁵

Regimet nedsatte en komité for å lage ny grunnlov, der islamistene som hadde vunnet nær 70 prosent av stemmene ved parlamentsvalgene etter revolusjonen fikk 2 av 50 representanter.¹⁶ Den nye grunnloven som framfor alt befestet militærets makt over politikken, ble vedtatt i en folkeavstemning med moderat deltakelse, om enn ifølge offisielle tall noe over den tilsvarende grunnlovsavstemningen under Mursi i desember 2012. Deretter fulgte presidentvalg, formelt mellom

to kandidater. Lav deltagelse skapte panikk hos makthaverne, og valget ble spontant utvidet med en ekstra dag samtidig som alt ble gjort for å hale folk til urnene. Da resultatet ble offentliggjort viste det at Sisi hadde fått 97 prosent av stemmene, mens motkandidaten hadde fått færre stemmer enn de som var avgitt blanke.

Islamistene før kuppet

Med friheten og demokratioptimismen som ble skapt gjennom Mubaraks fall ble politisk deltagelse parolen for islamistene, nå også for salafiene som tidligere hadde skydd politikken.

Det muslimske brorskap (MB) dannet raskt Hizb al-Hurriyya wal-Adala (*Partiet for frihet og rettferdighet*) med svært tette bånd til moderorganisasjonen. Samtidig kom misnøyen som over tid hadde utviklet seg med Brorskapets ledelse blant mer reformorienterte sirkler til uttrykk i at utbrytere fra MB alene eller sammen med mer sekulære elementer dannet alternative partier. Det første var Hizb al-Wasat (*Sentrumspartiet*), dannet av en gruppe som hadde brutt med Brorskapet allerede i 1996. Nå fulgte en rekke andre, hvorav det viktigste var Hizb Misr al-Qawiya (*Partiet for det sterke Egypt*), dannet sommeren 2012 av den mangeårige sentrale Brorskapslederen Abd al-Mun'im Abu al-Futuh.¹⁹

Tidligere jihadister fylket seg primært i Hizb al-Bina' wal-Tanmiya (*Partiet for bygging og utvikling*). Blant salafiene var i første omgang Hizb al-Nur (*Lysets parti*), dannet med utgangspunkt i det sterke nettverket kjent som al-Da'wa al-Salafiyya (*Salafi-kallet*) basert i Alexandria, helt dominerende. Det var dette partiet som sammen med Brorskapets al-Hurriyya wal-Adala dannet hovedtyngden i det islamistiske flertallet i nasjonalforsamlingen etter valgene i 2011 og 2012. Seinere førte indre strid til en splittelse der mange av de sentrale

TILPASNING, ELLER KAMP FOR DEMOKRATIET?

partilederne vinteren 2013 gikk ut og dannet et nytt parti, Hizb al-Watan (*Nasjonens/Fedrelandets Parti*),²⁰ mens al-Da'wa al-Salafiyya konsoliderte sin makt over Hizb al-Nur.

Under Mursis styre utgjorde de fleste islamistiske fløyene en mer eller mindre kritisk støtte til presidenten. Mange kritiserte det de så som Mursis og Brorskapets egenrådige handlemåte, men forsvarte samtidig presidentens legitimitet som var basert på frie valg. Under grunnlovsdebatten høsten 2012 kritiserte salafiene Brorskapet for ikke å gå langt nok i å instituere sharia som rettsgrunnlag,²¹ mens grupper som Misr al-Qawiya primært kritiserte manglende stekking av presidentembetets og militærets makt.²²

Brorskapet etter kuppet: alt eller ingenting?

Brorskapet og dets parti dro umiddelbart opp en klar linje der de nektet å anerkjenne kuppets legitimitet. De hadde allerede i forkant av demonstrasjonene 30. juni 2013 organisert en motfront mot Tamarrud som etter hvert fikk navnet Den nasjonale alliansen for å støtte legitimiteten og avvise kuppet (*al-tahaluf al-watani li-da'm al-shar'iyya wa-rafd al-inqilab*).²³ Etter 3. juli har denne alliansen vært den viktigste representanten for motstand mot kuppet. Politisk har den vært dominert av islamister. I tillegg til Brorskapet deltar de tidligere jihadistene i Hizb al-Bina' wal-Tanmiya og en rekke mindre salafipartier, samt inntil nylig Hizb al-Watan og reformistene i Hizb al-Wasat. Men alliansen har også støtte fra sekulært orienterte grupper som Chad al-Thawra (*Revolusjonens morgendag*), partiet til Ayman Nur som stilte som motkandidat til Mubarak i Egypts første presidentvalg i 2005.²⁴

Brorskapet har nektet i noen form å anerkjenne maktovertakelsen 3. juli. Ved også å boikotte folkeavstemningen om ny grunnlov i januar 2014 og presidentvalget i mai²⁵ har både

BJØRN OLAV UTVIK

MB og Alliansen opprettholdt som grunnkrav at hærens handlinger 3. juli 2013 må annulleres. Dette reflekteres i slagordet «Egypt har en president» (*misr laha ra'is*) som figurerer sentralt på Alliansens Facebookside sammen med et bilde av Muhammad Mursi.²⁶

MB står overfor enorme utfordringer. Umiddelbart handler det om å finne en bærekraftig strategi i kampen mot kuppet. Selv om organisasjonen fortsatt eksisterer og er aktiv har den måttet tåle voldsomme slag. Stadig nye konfrontasjoner med myndighetene i form av demonstrasjoner fortsetter også å tappe den for krefter.²⁷ Enten må man da finne en mer langsiktig strategi for å bygge ny styrke i påvente av at betingelsene for en ny offensiv modnes, eller man må raskt klare å bygge en mye bredere allianse av alle som etter hvert er kritiske mot Sisi og hans styre. Brussel-erklæringen fra mai 2014, som ble lagt fram av en gruppe politikere fra flere partier, deriblant Muhammad Mahsoub fra Hizb al-Wasat og Yahya Hamid fra Brorskapets eget al-Hurriyya wal-Adala, begge tidligere ministre, var et forsøk på å etablere en mulig felles plattform. Erklæringen nevner ikke gjeninnsetting av Mursi som et krav, men peker på nødvendigheten av å «fjerne virkningene av militærkuppet, gjenreise 25. januar-revolusjonen og gjenoppta den demokratiske prosessen», samt å «etablere en utøvende makt som representer pluralisme og samarbeid».²⁸ I august ble Det egyptiske revolusjonære råd (*Al-majlis al-thawri al-misri*) dannet i Istanbul som en paraplyorganisasjon for opposisjonen i eksil. Plattformen ligger svært nær Brussel-erklæringen. Riktignok nevnes Mursi ved navn, i det kuppemakerne fordømmes for å ha «kidnappet den valgte presidenten, Muhammad Mursi», men uten at han eksplisitt kreves gjeninnsatt.²⁹

Høsten 2014 offentliggjorde Hizb al-Wasat og Hizb al-Watan at de forlot alliansen,

riktignok uten å oppgi sin prinsipielle motstand mot kuppet.³⁰ Hizb al-Watan har ytret seg kritisk i retning av at Alliansens offentlige aktivitet i for liten grad var bygd på konsultasjon mellom partnerne.³¹ Flere eksilledere i Wasat har for øvrig vært kritiske til utmeldingen.³² Samtidig har det vært spekulert i at noe av motivasjonen for disse utmeldingene var å åpne rom for nye og breiere allianser.

Brorskapet har gjennom sin valgsuksess etter revolusjonen og det påfølgende militærkuppet blitt kastet ut i en kamp på liv og død. Linjen som følges i denne kampen vil ha stor påvirkning i lang tid framover på de generasjonene som står i konfrontasjonen. Det enkle faktum at kampen føres på vegne av folkevalgt legitimitet og ikke på vegne av et islamsk reformprosjekt, er av stor betydning. Valget av fokus henger utvilsomt sammen med hva som oppfattes å være i Brorskapets egen interesse. Men her skiller ikke situasjonen seg vesentlig fra andre kamper for demokratiske reformer gjennom historien: reformene ble drevet gjennom av grupper av mennesker som i en eller annen form mente de ville ha fordel av dem. I deler av den breie fronten kjøres forsvaret av islam mot gudløse sekularister opp som forståelsesramme. Like fullt er det av stor betydning at dette ikke er den offisielle linjen eller den som er i front i demonstrasjonene.

Salafiene mellom sharia og egeninteressen

I parlamentsvalget i 2011-2012 var altså Hizb al-Nur, basert i al-Da'wa al-Salafiyya, det helt dominerende politiske uttrykket for salafitendensen. Under Mursi ble partiet stadig mer kritisk og angrep Brorskapet fra to kanter: dels mente de altså at sharia-retten ikke ble entydig nok slått fast i grunnloven, dels kritiserte de Brorskapet for å styre for egenrådighet.³³ Partiet sluttet seg aldri offisielt til protestdemonstrasjonen 30. juni, men krevde folke-

avstemning om presidentens avgang dersom protestene ble store.³⁴ Ikke minst aksepterte partiet raskt kuppet 3. juli, og kritiserte Brorskapet for deres motstand. Hizb al-Nur søkte nå å framstå som den ansvarlige representanten for islamismen, og deltok også med ett medlem i den komiteen det nye regimet oppnevnte for å lage ny grunnlov.³⁵

Det er sammensatte årsaker til partiets handlemåte. En viktig faktor er at al-Da'wa al-Salafiyya gjennom å unngå konfrontasjon med

Brorskapet har gjennom sin valgsuksess etter revolusjonen og det påfølgende militærkuppet blitt kastet ut i en kamp på liv og død.

de nye makthaverne ønsker å beskytte hoveddelen av sin virksomhet som fortsatt er fokusert på religiøs vekkelse og i en viss grad på veldedighet blant de fattige. Denne linja kan ha vært lettere å sette gjennom etter at en mer politiserende fløy rundt den første partilederen splittet ut i januar 2013 og dannet Hizb al-Watan. Samtidig så man muligheten for å fylle vakuumet etter Brorskapet, og ta plassen som det fremste politiske uttrykket for islamsk fromhet. Men al-Da'wa al-Salafiyyas historiske standpunkt kaster skygger her. Grupperingen hadde delt det typiske salafi-synspunktet; at politikk var noe man skulle holde seg unna og at den troendes plikt var å være lydige mot herskeren. I dette lyset kan partiets handlemåte etter 3. juli, tross programformuleringer om tilslutning til demokrati, leses som et tilbakefall til en apolitisk tilpasning til den som til enhver tid kontrollerer den fysiske makten i landet.

Like viktig i forhold til spørsmålet om kuppets virkning på islamistene er å merke seg

at resten av salafi-folden valgte å holde fast på forsvaret for den folkevalgte legitimiteten (enten i form av gjeninnsetting av Mursi, eller som protest mot kuppets undertrykkelse av demokratiske rettigheter) også når dette utsatte dem for brutal forfølgelse og undertrykkelse.

Tiden etter kuppet har uansett vært problematisk for Hizb al-Nur. Det har slitt tungt med å bevare legitimitet ikke minst blant partiets egen ungdom, noe flere partiledere åpent har innrømmet.³⁶ De fleste andre salafigruppene har sluttet seg til Alliansen til forsvar av legitimiteten. Aktive blant salafier er også al-Ahrar, en radikal ungdomsgruppering med sterkt innslag av tilhengere av salafi-predikanten Hazim Abu Ismail, og som opponerer både mot kuppet og mot Brorskapet.³⁷ Mange ungdommer som har sognet til Hizb al-Nur søker seg mot disse opposisjonelle miljøene.

Reformistene i skvisen

Også blant de islamistene som har brutt ut av Brorskapet og dannet egne partier med en mer entydig liberal plattform har responsen på kuppet vært delt, først og fremst uttrykt gjennom den ulike kursen de to viktigste gruppene, Hizb al-Wasat og Misr al-Qawiya har valgt. Hizb al-Wasat, som splittet ut av Brorskapet allerede i 1996, valgte å gå inn i Alliansen og stå last og brast med sin gamle moderorganisasjon. Misr al-Qawiya, bygget rundt den karismatiske Abd al-Mun'im Abu al-Futuh, som forlot MB først i 2011, deltok i demonstrasjonene 30. juni 2013 som krevde Mursis avgang, og har holdt behørig distanse til Alliansen og Brorskapet etterpå.³⁸ Selv om Misr al-Qawiya tok avstand fra kuppet, har organisasjonen ved flere korsveier antydnet vilje til å akseptere maktskiftet og til politisk deltakelse under Sisis veikart. Partiet falt riktignok

BJØRN OLAV UTVIK

ned på boikott i de to valgkampanjene som har vært; folkeavstemningen om ny grunnlov i januar 2014 og presidentvalget i mai samme år.³⁹ Det rapporteres likevel at det har til hensikt å delta i valget til nytt parlament, som i følge offisielle erklæringer skal finne sted høsten 2014, selv om Abu al-Futuh har krevd endringer i valgloven.⁴⁰

Det er sammensatte grunner til den ulike linjen de to partiene har valgt overfor Sisi og hans kuppregime. Al-Wasat hadde akseptert en rolle som kritisk juniorpartner i forhold til Brorskapet, i tillit til at dersom sivile folkevalgte institusjoner kunne trygges, ville partiet få sjansen til både å utøve noe innflytelse og samtidig bygge organisatorisk styrke og velgergrunnlag over tid. Ikke minst gjennom sin leder, Abu al-Ila Madi, sto partiet sentralt i arbeidet med grunnloven høsten 2012.⁴¹

Hvorfor valgte Misr al-Qawiya en annen kurs? Abu al-Futuh's brudd med Brorskapet var mye ferskere, og han hadde også vært en mye mer sentral lederskikkelse i m̄b enn Madi. Han satt over tjue år i Brorskapets sentralstyre, *maktab al-irshad*, og var i en periode ansett som en mulig framtidig øverste leder (*murshid*).⁴² I første valgomgang i presidentvalget i 2012 fikk han 17 prosent av stemmene, mot de 25 prosentene Brorskapet klarte å stampe opp av bakken for Mursi.⁴³ Sett fra m̄b's side var Abu al-Futuh derfor en mye farligere rival.

Hans målsetting var å bygge bro over den skarpe polariseringen mellom islamister og sekulære krefter.⁴⁴ Da partiet Misr al-Qawiya ble dannet, ble det da også i mindre grad enn Hizb al-Wasat preget av tidligere m̄b-folk. Det var maktpåliggende for ledelsen å balansere mellom motstand mot retur til autoritært styre på den ene siden og skarp kritikk av Brorskapet på den andre.

Mangelen på direkte religiøse referanser i partiets program, gjør at det kan reises spørs-

mål ved å regne det som en islamistisk organisasjon. Når det likevel er tatt med her er det fordi partiet er dannet og til nå ledet av en helt sentral islamistisk lederskikkelse. Det er derfor av stor interesse for forståelsen av egyptisk islamisme å studere partiets reaksjoner i forhold til kuppet.

Samlet kan vi si at reformistene, liksom salafiene, er splittet i sin reaksjon, ettersom noen gikk med i fronten mot kuppet, mens andre var villige til å vurdere deltakelse under et nytt regime som tok utgangspunkt i militærets avsetting av Mursi. Misr al-Qawiyas boikott av grunnlovsavstemningen og presidentvalget i 2014 peker likevel mot at partiet søker å forsvare demokratiske prinsipper.

Nytt jihadisk oppsving?

Ser vi på utviklingen etter kuppet, så har alle de sentrale gruppene i Alliansen for forsvar av legitimiteten i sine offisielle erklæringer holdt fast ved sitt forsvar for demokrati og for fredelige metoder, også i kampen mot kuppet. Det gjelder Brorskapet og dets parti så vel som Hizb al-Wasat, salafipartiet Hizb al-Watan og Hizb al-Bina' wal-Tanmiya som springer ut nettopp av de tidligere jihadistene i al-Jama'a al-Islamiyya.⁴⁵

Likevel har Egypt etter kuppet sett atskillige væpnede angrep på politistasjoner, og i noen tilfeller mot militærposter. Det har også vært voldelige sammenstøt i forbindelse med demonstrasjoner, og det har vært en rekke tilfeller av brenning av kristne kirker, særlig like etter massakrene mot Rabi'a- og Nahda-demonstrasjonen 14. august i fjor.

Noen av de mer blodige og spektakulære aksjonene har jihad-gruppen Ansar Bayt al-

Egyptere jubler etter at hæren avsatte president Muhammad Mursi den 3. juli i år.

TILPASNING, ELLER KAMP FOR DEMOKRATITET?

BJØRN OLAV UTVIK

Maqdis tatt ansvaret for. Denne gruppen er basert i Sinai og står direkte i forlengelsen av de væpnede aksjonene som fant sted der også før revolusjonen. Ideologien ligger nokså nær al-Qa'ida og Den islamske staten, selv om en viktig faktor her er også er motstand mot det som oppfattes som statlig diskriminering og trakassering av beduinene i Sinai.⁴⁶

Det nåværende regimet i landet har stemplet Brorskapet som terrorister og prøver å vinne gjennomslag for det også internasjonalt.⁴⁷ I regimets propaganda, godt sekundert av det meste av egyptiske media, er det bare uvesentlige forskjeller mellom Bayt al-Maqdis, MB og andre islamistiske miljøer som nekter å godkjenne 3. juli-kuppet. Regimelojale medier framstiller all vold som knyttet til Brorskapet, og utvisker grensene mellom ren terror og fysiske konfrontasjoner med sikkerhetsstyrkene under demonstrasjoner.⁴⁸

Likevel er det klart at i Egypt, som i andre land der demokratiske valg har blitt forpurret, eller demokratisk valgte ledere styrtet gjennom militærkupp (som i Algerie i 1992 og i Chile i 1973), har det blant de som oppponerer mot kuppet oppstått fornyede diskusjoner om legitimiteten av å bruke vold.

Men det er ikke noen én-til-én sammenheng mellom diskusjonen om vold og spørsmålet om demokrati. Går vi tilbake til de egyptiske jihadistenes opprør på 1980- og 1990-tallet, ser vi at deres proklamerte grunnlag for opprøret var det de anså som herskernes frafall fra islam. I dag er grunnlaget for motstanden mot Sisis regime at dette er basert på et voldelig kupp mot en demokratisk valgt president. Forenklet kan vi si at al-Jama'a al-Islamiyya den gang slåss for sharia, nå slåss de og resten av Alliansen for al-shar'iyya, (den demokratiske) legitimiteten. Og med unntak for Ansar Bayt al-Maqdis gjelder dette også den overveiende

delen av de som er villig til å godta visse former for voldsbruk mot regimet.

Hvor går Egypts islamister?

Før den arabiske våren ble det ofte sagt at den virkelige prøvesteinen på islamistenes tilslutning til demokratiet ville være den dagen de kom til makta gjennom valg. Ville de fortsette å respektere demokratiets regler, eller ville de dra stigen opp etter seg og innføre et autoritært styre med seg selv som ny utvalgt elite?⁴⁹

Bare i Tunisia har islamistene så langt fått anledning til å vise hvordan de i posisjon vil reagere på en krise, og den testen besto de rimelig godt gjennom å delta i et framforhandlet kompromiss som bevarte de gryende demokratiske institusjonene.⁵⁰ I Egypt endte en tilsvarende krise i militærkupp. Så hvordan

Bare i Tunisia har islamistene så langt fått anledning til å vise hvordan de i posisjon vil reagere på en krise.

har erfaringen med å vinne valg og så bli fratatt seierens frukter påvirket islamistene? Man kunne ut fra egyptisk historie og islamismens ideologiske reservoar tenke seg flere mulig reaksjoner. Én ville være å falle tilbake til en resignert tilpasning til at makta rår, mens en fortsatte sitt langsomme arbeid med å spre islamsk vekkelse og tilby velferd der staten svikter. Én viktig aktør har valgt denne veien, Hizb al-Nur. En annen ville være å erklære at demokratiet uansett er et vestlig bedrag som bare ender opp i tyranni. Jihadigrupper som Ansar Bayt al-Maqdis står nær en slik oppfatning. Men den overveldende responsen er en tredje: et forsterket prinsipielt forsvar for demokratiet. Hele prosessen islamistene har

vært gjennom siden Mubaraks fall ser ut til å ha styrket viljen til å kjempe for et system der folket gjennom valg bestemmer den politiske kursen.

Det er viktig her å skjønne samspillet mellom politiske prinsipper og politiske egeninteresser. Som jeg har drøftet annensteds⁵¹ var de to hovedsynene på overgangsprosessen etter Mubaraks fall begge preget av en blanding av prinsipielle argumenter og mer opportunistiske beveggrunner. Islamistene, ikke minst Brorskapet, ønsket valg fort. Dels hevdet de at det var nødvendig raskt å etablere politiske institusjoner med sin legitimitet fra folket, og ikke la en lang overgangsperiode bero på godviljen til militæret alene. Dels antok de at de selv hadde gode sjanser til å vinne valgene eller i alle fall etablere seg som en av de sterkeste blokkene i parlamentet. De sekulære gruppene hevdet på sin side at før de kom til valg måtte det forhandles fram omforente prinsipper for det nye styret i landet, og disse prinsippene måtte nedfelles i en grunnlov. Men samtidig var deres standpunkt klart påvirket av at de visste at de ikke hadde særlig sjanse til å få stor innflytelse gjennom valg.

På samme måte er også den styrkede viljen til å slåss for demokratiet etter kuppet sammensatt. Den prinsipielle tilslutningen til prinsippet var hos Brorskapet og hos de tidligere jihadistene etablert gjennom langvarige interne diskusjoner i god tid før revolusjonen. Valgene etter revolusjonen ga en forsmak på at demokrati for islamistene kunne innebære reell innflytelse. Særlig fordi valgene ikke ga Brorskapet rent flertall gjaldt denne følelsen også de viktigste andre gruppene. Kuppet fjernet dette. Nå er da demokratiet ikke som før; bare noe man ønsker, men aldri har opplevd, det er noe man er frarøvet. Den blodsutgytelsen og allmenne forfølgelsen islamistene har blitt utsatt for bidrar til å for-

sterke det som nå så å si har blitt en innsmelting av forsvaret for demokrati i islamistenes grunnleggende tanker om rettferdighet og oppgjør med undertrykking.

Her er vi ved en kjerne. For dette viktige resultatet blir ikke nødvendigvis synlig om vi anlegger en moderasjon-radikaliseringssynsvinkel. Ut fra en slik betraktning vil de mest moderate være Hizb al-Nur, som aksepterte kuppet, eller kanskje Misr al-Qawiya. Setter vi derimot støtte til demokratiet som kriterium, skiller Hizb al-Nur seg ut med mangel på en prinsipiell holdning, og en vilje til tilpasning til det nye autoritære styret så lenge den egne bevegelsen får beholde sin bevegelsesfrihet noenlunde intakt. I klar motsetning står den breie islamistdominerte fronten mot kuppet, som insisterer på den demokratiske legitimiteten.

Kuppet har derfor skapt en ny skillelinje gjennom egyptisk islamisme, som ikke er relatert til graden av liberal fortolkning av sharia eller til spørsmålet om voldelig jihad for islams sak, men til viljen til forsvar av folkevalgte institusjoner og dermed av demokratiet. Dette skillet går på tvers av skillet mellom salafier, Muslimbrødre og reformister. Store deler av det politiserte salafamiljøet, inkludert forrige generasjons jihadistister, som før var avvisende til tanken om demokrati, står nå fram som innbitte forsvarere av dette prinsippet. De som ikke gjør det, Hizb al-Nur, har betydelige problemer med ungdom blant sine tilhengere, som er tiltrukket av motstandsarbeid mot kuppet. Blant Muslimbrødrene er oppslutningen om «kampen for legitimiteten» nær total. Blant reformistene er det sterke uenigheter i det Hizb al-Wasat fra starten har deltatt i motstanden mot kuppet, mens Misr al-Qawiya la seg på en mer forsonlig linje og forsøkte å ta det nye regimet på ordet når det gjaldt at en demokratisk overgang nå skulle

BJØRN OLAV UTVIK

restartes. Gjennom sin boikott av folkeavstemning og presidentvalg har partiet nok bevart noe av sin legitimitet som forsvarere av demokrati intakt, selv om dets uvilje mot å delta direkte i fronten mot kuppet har kostet partiet atskillig, særlig blant den mer islamistisk orienterte delen av dets unge tilhengere.

• f •

- 1 Pew Research Global Attitudes Project, "One Year after Morsi's Ouster, Divides Persist on El-Sisi, Muslim Brotherhood", 22. mai 2014, www.pewglobal.org/2014/05/22/one-year-after-morsi's-ouster-divides-persist-on-el-sisi-muslim-brotherhood. Cf. Pollock, David: "ISIS Has Almost No Support in Egypt, Saudi Arabia, or Lebanon – But America Has Little More", Fikra Forum, 14. oktober 2014, fikraforum.org/?p=5608.
- 2 Schwedler, Jillian: *Faith in Moderation: Islamist Parties in Jordan and Yemen*. Cambridge: Cambridge University Press 2006, s.3.
- 3 Krämer, Gudrun: "The Integration of the Integrists: A Comparative Study of Egypt, Jordan and Tunisia", sitter her fra Dalacoura, Katerina: *Islamist Terrorism and Democracy in the Middle East*. Cambridge, Cambridge University Press 2011, s.16.
- 4 For noen prominente eksempler se Bradley, Matt: "Military Regime Draws Support From Egypt's Liberals", Wall Street Journal, 12. januar 2014, online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702303819704579316684260794724, og Abdel Koddous, Sharif: "What Happened to Egypt's Liberals After the Coup?", The Nation, 1. oktober 2013, www.thenation.com/article/176445/what-happened-egypts-liberals-after-coup#.
- 5 For en diskusjon, se Ersson, Svante og Jan-Erik Lane: *Democracy: A Comparative Approach*. London: Routledge, 2013, s. 27-29.
- 6 Utvik, Bjørn Olav: *Islamismen*. Oslo: Unipub 2011, s. 25.
- 7 Constitution of the Arab Republic of Egypt 2014, www.sis.gov.eg/Newvtr/Dustor-en001.pdf, jfr. Constitution of the Arab Republic of Egypt (2012), www.sis.gov.eg/newvtr/theconstitution.pdf og Constitution of the Arab Republic of Egypt 1971 (med revisjon 1981), www.sis.gov.eg/En/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?CatID=208#.VEZphCKUffI.
- 8 Kirkpatrick, David D.: "Blow to Transition as Court Dissolves Egypt's Parliament", New York Times 14. juni 2012, www.nytimes.com/2012/06/15/world/middleeast/new-political-showdown-in-egypt-as-court-invalidates-parliament.html?pagewanted=all&_r=0.
- 9 For teksten i underskriftskampanjen, se Hassan, Ali og Muhammad Rida: «Kamal Khalil yandamm lil-hamla al-sha'biyya tamarrud li-sahb al-thiqa min al-ra'is», Al-yawm al-sabi', 28. april 2013, www.youm7.com/story/2013/4/28/1040459/ بحصل درصرت قتيبي ع شرل قتل مجرل مصر من لي لي لخل المكد سبي نزل عم قتل _ VEZroyKUffI.
- 10 For en bred gjennomgang av den politiske utviklingen i Egypt fra Mubarak's fall til kuppet mot Mursi, se Utvik, Bjørn Olav: *A Question of Faith? Islamists and Secularists Fight over*

the Post-Mubarak State, University of Oslo 2014.

- 11 Ahram Online: "Egypt military unveils transitional roadmap", 3. juli 2013, english.ahram.org.eg/News/75631.aspx.
- 12 Halawi, Omar: "And where is the government?", Mada Masr, 31. juli 2013, www.madamasr.com/content/and-where-government.
- 13 For en detaljert gjennomgang av hendelsene, se Human Rights Watch: "All According to Plan: The Rab'a Massacre and Mass Killings of Protesters in Egypt", 2014, www.hrw.org/reports/2014/08/12/all-according-plan.
- 14 Human Rights Watch: "Egypt: Mass Attacks on Churches", 22. august 2013, www.hrw.org/news/2013/08/21/egypt-mass-attacks-churches.
- 15 Al Jazeera: "Egypt's media war", 12. februar 2014, www.aljazeera.com/programmes/listeningpost/2014/02/egypt-media-war-20142854513483882.html.
- 16 Rekruttert blant de få islamistene som støttet kuppet.
- 17 Ahram Online: "Official results of Egypt's 2014 constitutional referendum", 19. januar 2014, english.ahram.org.eg/NewsContent/1/155/91957/Egypt/Constitution-/Table-Official-results-of-Egypt's-constitutional-r.aspx.
- 18 en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_presidential_election,_2014.
- 19 Al-Ahram: "Abu al-Futuh yu'lin 'an ta'sis hizb 'misr al-qawiya' min Asyut, wa yuakkid da'muh li-Mursi", 3. juli 2012, gate.ahram.org.eg/News/227277.aspx.
- 20 Yaqin: 'Imad 'Abd al-Ghafur yu'lin 'an ta'sis hizb al-watan', 1. januar 2013, www.youtube.com/watch?v=FpKEjjjVXBQ.
- 21 Maged, Amani: "No compromise", Ahram Weekly, 15. november 2012, weekly.ahram.org.eg/News/259/17/No-compromise.aspx.
- 22 Hizb Misr al-Qawiya: "Ra'y hizb misr al-qawiya fi mus waddat al-dustur", Kairo oktober 2014, kan lastes ned via www.facebook.com/ElShaheed/posts/507229659288771.
- 23 Ahram Online: "11 Islamist parties launch 'Legitimacy Support' alliance", 28. juni 2013, english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/75145/Egypt/Politics-/Islamist-parties-launch-Legitimacy-Support-allian.aspx.
- 24 ar.wikipedia.org/wiki/قوة_عشر_المدِين_طوال_فلاحتال.
- 25 AbdAllah, AbdelHalim: "Boycotting the presidential elections, from Brotherhood to revolutionaries", Daily News Egypt, 25. mai 2014, www.dailynewsegypt.com/2014/05/25/boycotting-presidential-elections-brotherhood-revolutionaries.
- 26 www.facebook.com/AllianceSupportingLegitimacy?fref=ts.
- 27 For et ferskt eksempel, se Middle East Monitor: "Egypt arrests 193 Muslim Brotherhood supporters", 16. august 2014, www.middleeastmonitor.com/news/africa/13506-egypt-arrests-193-muslim-brotherhood-supporters.
- 28 Ikhwanweb: "Muslim Brotherhood Praises Pro-Democracy Brussels Declaration", 13. mai 2014, www.ikhwanweb.com/article.php?id=31653.
- 29 Al-Isawi, Taha: "'Al-majlis al-thawri al-misri': awwal kiyan li mu'aridi al-nizam bil-kharij", Misr al-Arabiyya, 8. august 2014, www.masralarabia.com/تأجيل-تأجيل.

- ضراع مل نايك لواء مصر صم الم - يروثا - س لجم الم - 327245 / قيسايس الس
جراغاب ساطل سي
- 30 Mada Masr: "Islamist Wasat Party to leave national alliance", 28. august 2014, www.madamasr.com/content/islamist-wasat-party-leave-national-alliance, Al-Way, Muhammad: "Hizb al-watan yu'lin insihabahu min tahaluf da'm al-shar'iyya", Al-Bawwaba, 17. september 2014, www.albawabhnews.com/794500, Adham, Youssef: "Withdrawal of Al-Wasat Party from Anti-Coup Alliance receives mixed reactions", Daily News Egypt, 30. august 2014, www.dailynewsegypt.com/2014/08/30/withdrawal-al-wasat-party-anti-coup-alliance-receives-mixed-reactions.
- 31 Futuh, Muhammad: "Al-watan yu'ajil i'lan insihabihi min tahaluf da'm al-shar'iyya", Misr al-Arabiyya, 4. august 2014, www.masralarabia.com/البيان-الذي-يعلن-عن-انسحاب-حزب-الوطن-عن-تحالف-الشارع.
- 32 Murasilun: "Mahsub: atahaffaz 'ala insihab al-wasat min tahaluf al-shar'iyya", 30. august 2014, moraselon.net/2014/08/30/البيان-الذي-يعلن-عن-انسحاب-حزب-الوطن-عن-تحالف-الشارع.
- 33 El Deeb, Sarah: "Islamist adviser to Egypt's president quits", Blouin News, 8. februar 2013, blouinnews.com/48318/story/islamist-adviser-egypts-president-quits.
- 34 The Economist: "Egypt's presidential woes: Morsistan", 18. juni 2013, www.economist.com/blogs/pomegranate/2013/06/egypt-s-presidential-woes.
- 35 Ahram Online: "Egypt's constitutional committee marginalises Islamists: Nour Party", 2. september 2013, english.ahram.org.eg/News/80570.aspx.
- 36 Ahmad, Muhammad: "Shabab fi hizb 'al-nur' al-salafi yarfuludn tarshih al-sisi", Al-Arabi al-Jadid, 3. april 2014, www.alaraby.co.uk/politics/9ac82ca6-c84f-4e38-b419-58fb60idd7a7, Yasir, Ali og Hamdi Dabash: Azma fi al-nur ba'd mutalabat makhyun bi-i'adat al-nazar fi habs al-ik hwan", Al-Misri al-Yawm, 5. august 2014, m.almasryalyoum.com/news/details/495384.
- 37 Nagi, Mohamad: "Ahrar movement protests army and Muslim Brotherhood", Daily News Egypt, 29. juli 2013, www.dailynewsegypt.com/2013/07/29/ahrar-movement-protests-army-and-muslim-brotherhood.
- 38 Hulsman, Cornelis: "A Conversation with Egypt's Aboul Fotouh", Middle East Institute, 16. oktober 2013, www.mei.edu/content/conversation-egypts-aboul-fotouh.
- 39 Youssef, Adham: "Misr Al-Qawia party to boycott referendum", Daily News Egypt, 13. januar 2014, www.dailynewsegypt.com/2014/01/13/misr-al-qawia-party-to-boycott-referendum, AbdAllah, AbdelHalim: "6 April Youth Movement and Misr Al-Qawia announce boycott of presidential elections", Daily News Egypt, 14. mai 2014, www.dailynewsegypt.com/2014/05/14/6-april-youth-movement-misr-al-qawia-announce-boycott-of-presidential-elections.
- 40 Al-Taqrir: "Kharitat intikhabat barlaman misr: tahalufat wa muqati'un", 5. september 2014, altagreer.com/general/البيان-الذي-يعلن-عن-انسحاب-حزب-الوطن-عن-تحالف-الشارع.
- 41 Essam El-Din, Gamal: "Islamists vs secularists on constitution", Ahram Weekly, 13. september 2012, weekly.ahram.org.eg/2012/1114/eg10.htm.
- 42 Abdel-Latif, Omayma: "Abdel-Moneim Abul-Futuh: A different kind of syndicalism", Ahram Weekly, 19. mai 2005, weekly.ahram.org.eg/2005/743/profile.htm.
- 43 en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_presidential_election, 2012.
- 44 Hamid, Shadi: "A Man for All Seasons", Foreign Policy, 9. mai 2012, www.foreignpolicy.com/articles/2012/05/09/man_for_all_seasons_fotouh_egypt?page=full.
- 45 Hizb al-bina' wal-tanmiya: "Duktur Ahmad 'Umran: al-bina' wal-tanmiya yas'a ila intisar al-thawra wal-hifaz'ala al-watan wa mukawwanatihi fi itar al-silmiyya", ingen dato, benaaparty.com/ViewActivity.aspx?ID=387&CategoryID=1, Al-Hadidi, Mu'tazz: "Al-bina' wal-tanmiya: al-silmiyya shart baqa'ina bi-da'm al-shar'iyya", Bawwabat al-Qahira, 29. august 2014, www.cairoportal.com/story/93783/البيان-الذي-يعلن-عن-انسحاب-حزب-البناء-والتنمية-عن-تحالف-الشارع, Rasd: Yusri Hamad yuqaddim 4 nasa'ih lil-shabab li-tawhid kull al-tayyarat", 29. august 2014, rassd.com/1-110092.htm.
- 46 For en grundig innføring i situasjonen i Sinai, se Heidi Breen: *Egypt: Freedom and Justice to the Bedouins in Sinai? A Study of the Freedom and Justice Party's Policy Towards the Bedouin Minority in Sinai*, Universitetet i Oslo 2013.
- 47 The Guardian: "Egypt declares Muslim Brotherhood a terrorist group", 25. desember 2013, www.theguardian.com/world/2013/dec/25/egypt-declares-muslim-brotherhood-terrorist-group.
- 48 For et ferskt eksempel på sjangeren, se Adil, Hind et al.: "Muzaharat mahduda li-tullab al-irhabiiyya bi-jam'atay al-qahira wal-azhar", Al-yawm al-sabi', 15. oktober 2014, www.youm7.com/story/2014/10/15/1907572/البيان-الذي-يعلن-عن-انسحاب-حزب-البناء-والتنمية-عن-تحالف-الشارع.
- 49 For a pre-spring discussion, see Khalil al-Anani, «The Myth of Excluding Moderate Islamists in the Arab World», Brookings Institution, mars 2010, www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2010/3/moderate%20islamists%20alanani/201003_moderate_islamists_alanani.pdf.
- 50 Boukhars, Anouar: "In the Crossfire: Islamists' Travails in Tunisia", Carnegie Endowment for International Peace, 27. januar 2014, carnegieendowment.org/2014/01/27/in-cross-fire-islamists-travails-in-tunisia/gzf#.
- 51 Utvik, Bjørn Olav: *A Question of Faith? Islamists and Secularists Fight over the Post-Mubarak State*, University of Oslo 2014.